

Vanandemise teooriad. Kuvand vanematest inimestest.

Reeli Sirotkina

Kuvand?

„Elatanuiga (55/60-75a). Jõud kahaneb. Õppimisvõime väheneb, mälu nõrgeneb, meeled nürinevad. Tuleb loobuda harjumuspärasest tööst ja elukorraldusest. Tänapäeval on siiski tulnud kasutusele mõiste „kolmas vanus“, keskea-järgne periood. See on elu lasteta, kui tööind on juba vähenenud ja sageli ollakse tööst loobunud, sest põhiline on saavutatud. Kui tervist ja raha jätkub, võib elusügist nautida, reisida, pühenduda hobidele. Võib aga ka tekkida tunne, et elu on olnud liiga lühike ja seda pole suudetud õigesti ära kasutada, et on elatud asjatult. Eakaaslaste ja sõprade hulk väheneb ning tuleb õppida taluma üksindust.

Vanuriiga (75-90a) ja pikaealisus (üle 90a). Võimalused suhelda vähenevad, üksildus suureneb. On neid, kes leiavad võimaluse neile veel antud päevi ja aastaid ära kasutada, kes naudivad elu jooksul saavutatut, palju on aga ka kibestumist. Suureneb sõltuvus teistest, elu tuleb seda arvestades ümber korraldada. Taandareng süveneb.“

Inimeseõpetus. 1999. Kraav, I., Kõiv, K.
Pettai järgi on sama lõik ka 2009. aasta õpikus.

Terminid:

- Vanur
- Pensionär
- Eakas
- Senior
- Vanemaealised
- Vanemad inimesed
- Vanemad mehed ja naised

Vananemise määratlused

- Kronoloogiline
 - Noored vanad: 55-64
 - Vanad: 65-74
 - Vanemad vanad: 75-84
 - Väga vanad: 85 ja vanemad
- Funktsionaalne
- Sotsiaalne
- Bioloogiline
- Psühholoogiline

**Vajadus liikuda kronoloogilisest määratlusest psühho-sotsiokultuurilisele.
Ei tähenda, et tähelepanuta jäetakse kronol., biol., funktsionaalne määratlus.**

Lugemissoovitus

- <http://www.tlu.ee/public/SHARE/>

Üle 55-aastataste igapäevane elu teadusuuringu alusel

Vananemise teooriad

- Bioloogiline selgitus
- Psühholoogiline selgitus
- Psühhosotsiaalne selgitus
- Sotsioloogiline selgitus

Bioloogiline käsitus

- Seotud vananemisega rakutasandil ja võimega kohaneda uue keskkonnaga

Seotud nii väliste kui sisemiste faktoritega (Blumenthal, 2003)

- Hallid juuksed, menopaus
- Pikaeealisus ja nt. kuulmislangus. Pikaeealiseks võib elada olenemata füsioloogilistest muutustest.
- Meeleelunditega seotud (nägemine, haistmine, kuulmine). Nt muutused nägemises toimuvad kõigil peale 75. eluaastat.

Oluline eristada bioloogilist vananemist (toimub igaühega) ning haigusi (haiguste etioloogia ehk kuluga seotud ja puuduta igaüht).

Psühholoogiline vananemise käsitlus

- Elukaare kaheks jaotamine (C. Jung, 1933), st periood enne neljakümnendat eluaastat (väljapoole suunatud-pere ja karjäär, oma koha leidmine, võrgustiku laiendamine) ja periood peale neljakümnendat eluaastat (rohkem reflektiivsust, elumõte, vananemine, saavutused)
- Nö. Eelmise perioodi ümberhindamise aeg, iseenese surelikkusega tegelemine, muututakse sallivamaks. Neugarten (1973) nö allasurutuse tagasitulek, nt mehed, kes varem olid väga maskuliinsed avastavad enda naiselikuma poole (muutuvad hoolivamaks, kaastundlikumaks), naised iseseisvamaks.
- 74-75. aastaselt kognitiivsed võimed langevad.

Sotsiaalpsühholoogiline vananemine

- Rolliteooria - inimese elus 2 suurimat valikut: elukaaslane ja töökoht. Mõlemad on seotud rollidega: töötaja ja abikaasa. Vananedes need rollid muutuvad: pensioniiga, lesestumine (Strib ja Schneider, 1973)
 - Tagasitõmbumise (*disengagement*) teooria (*Cumming and Henry, 1961*) – rollide kadumisega ka aktiivsus ühiskonnas väheneb. Eakas pole enam nii seotud, kuid ta kohaneb. Lähtub sotsiaalsetest süsteemidest. Need rollid antakse edasi noortele, tõmbutakse sisemaailma.
- Kriitika: ei arvesta reaalsel elu. Võib ka hoolitseda lastelaste eest tööl käies ja ka materiaalselt toetades. Eakad kulutavad reisimisele palju aega.

Aktiivsuse teooria

- Inimesed on õnnelikumad ja enam eluga rahul, kui jäävad aktiivseks ühiskonna liikmeks. Vabatahtlik töö, usuorganisatsioonid, surve-grupid, kuulumine ühendustesse.

Jätkuvuse teooria (*continuity theory*)

- Robert C. Atchly (1989) järgi on rahul enam need, kes jätkavad eluviisi, mis on neile tuntud oma elu-kogemusest.

Need vanemad inimesed, kes noorena olid rahul iseene seltskonnas naudivad seda hilisemas elus ja need, kes soovisid kuuluda gruppi, tahavad seda ka vanemas eas.

Feministlik lähenemine

- Vananemist tuleb vaadelda lähtudes soost-
tihti puudub soost lähtuv vaatenurk.
- Naiste ebavõrdne kohtlemine, kui rääkida
hooldamisest, vaesusest, tervisest.

Sotsioloogilised teooriad

- Fenomenoloogia - igaüks tajub vananemist erinevalt. Subjektiivne arusaam vananemisest on oluline.
- Vanusega seotud stratifikatsioon – oleneb kohordi ajaloolisest, sotsiaalsest ja majanduslikust taustast. Võimalik seostada käitumist nt. „sõjaaja lapsed“.
- Vananemine ja ühiskond paradigma - peab mõistma, et muutuvad nii inimesed, kui ühiskond ja need on üksteisest sõltuvuses.
- Eakate subkultuur - suheldakse omasugustega, ollakse isoleeritud. Mõjutab põlvkondadevahelist suhtlemist.
- Sotsiaalse vahetuse teooria - mida vähem eakaid tööturul, seda vähem on neil kaalu ühiskonnas. *Disempowerment*.
- Poliitökonoomia ja vananemine - kes ja kui palju panustab.

Vananemise 2 perspektiivi 1

Indiviidi perspektiivist lähtuvad sotsioloogilised teooriad seavad küsimuseks vanemate inimeste kasulikuks ühiskonnaliikmeks olemise võimaluse suhtlemise kaudu ühiskonnaga.

Eristatakse:

- Tegevusetuse teooria - toimib süveneva protsessina ja eeldab, et kui vananev inimene loobub järk-järgult oma harjunud rollidest, saavutab ta vabaduse ja kaotab tsentraalse rolli.
- aktiivsuse teooria - põhiliseks eelduseks on, et eakatel inimestel on samasugused vajadused kui keskealistel, ning kõikidel eakatel on vajadus olla sotsiaalselt aktiivne.
- järjepidevuse teooria -- normaalse vananemisega seotud bioloogilisi muutusi, majanduslike tingimuste erinevuse ning ühiskondlike barjääride mõju.

Vananemise 2 perspektiivi 2

Teine, **ühiskonna perspektivist** lähtuvate sotsioloogiliste teooriate grupp tõstatab probleemi, kuidas peaks ühiskond eakaid kohtlema, et see oleks **ühiskonnale kasulik**.

Eristatakse:

- moderniseerimise perspektiivi teooria järgi on vähenenud eakate inimeste vajalikkus ning ressursside jaotamine eakatele ning nende austamine omab negatiivset mõju tehnoloogia arengule.
- põlvkondadevahelise sideme teooria diskuteerib põlvkondadevaheliste erinevuste üle ning püüab prognoosida, missugused me oleme, kui saame vanaks.
- struktuur-funktsionaalne teooria kohaselt määrab ühiskond oma liikme staatuse vastavalt sellele, kui kasulik on indiviid kogu ühiskonnale.
- kaotatud maailma perspektiiv, mille ideeks on, et hoolimata sellest, kuidas ühiskond suhtub vanematesse inimestesse praegu, ei oleks endiste aegade strateegia taaselustamisest kasu vanadele endile. Seega ei määra vanus iseenesest sotsiaalse integratsiooni astet. Marginaliseerunud vanemad inimesed on sellist elustiili reeglina harrastanud kogu elu jooksul.
- solidaarsuse teooria aluseks on eeldus, et inimese eluea staadiumite arvu kasv, seoses industrialiseerimise arenguga on potentsiaalseks konfliktide allikaks ühiskonnas.